

HİNDİSTAN-PAKİSTAN SU SORUNU: İNDUS'UN HİDROPOLİTİĞİ

Bir akarsuyun bir ülkede doğduktan sonra başka ülke ya da ülkelere geçmesi, onu sınıraşan su yapmaktadır. Dolayısıyla aynı akarsuyu paylaşmak durumunda olan iki ya da daha fazla devlet söz konusu olmaktadır. Böyle bir durum da ilgili ülkeler arasında anlaşmazlıkların doğmasına yol açmaktadır. Bilhassa, taraflar arasında siyasi uyuşmazlıklar da var ise, ortak kullanımdaki sınıraşan su meselesi de bu ihtilafa çoğunlukla dâhil edilmektedir. Bunun güzel bir örneğini "İndus Suları" teşkil eder.

Duygu Çağla Bayram

*Doktora Adayı, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon
Güney Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (GASAM), İstanbul*

Tarihte tüm medeniyetler su kaynakları etrafında kurulmuştur. Yaşam kaynağı olan su, her zaman ve her koşulda insanlığın vazgeçilmezidir. Tüm zamanlarda, temiz ve kullanılabilir suya erişim, medeniyetin ve refahın simgesi olduğu kadar, çatışmaların ve yoksulluğun temel referanslarından biri niteliğindedir. Tarihte olduğu gibi bugün de dünyada suyun paylaşımı konusunda birçok ihtilaf söz konusudur. Zira su ekonomik değerinin yanında yeri geldiğinde siyasi amaçlar uğruna kullanılabilir. Bu durum bilhassa 'sınıraşan su' niteliğindeki kaynaklar üzerinde görülmektedir. Bir akarsuyun bir ülkede doğduktan sonra başka ülke ya da ülkelere geçmesi, onu sınıraşan su yapmaktadır. Dolayısıyla aynı akarsuyu paylaşmak durumunda olan iki ya da daha fazla devlet söz konusu olmaktadır. Böyle bir durum da ilgili ülkeler arasında anlaşmazlıkların doğmasına yol açmaktadır. Bilhassa, taraflar arasında siyasi uyuşmazlıklar da var ise, ortak kullanımdaki sınıraşan su meselesi de bu ihtilafa çoğunlukla dâhil edilmektedir. Bunun güzel bir örneğini "İndus Suları" teşkil eder.

"İndus Havzası", Asya'daki en büyük nehir havzalarından biridir. "İndus Havzası Nehir Sistemi", yedi ana nehirten oluşur: İndus'un kendisi dışında, bunlar Jhelum, Çenab, Ravi, Sutlej, Beas ve (batıdan akan) Kabil'dir. Bununla birlikte, İndus Havzası teknik olarak 'üç Batı Nehir'

ve 'üç Doğu Nehir' şeklinde ifade edilen altı büyük nehrin birleşimidir. Batı Nehirleri, İndus, Jhelum ve Çenab'ı içerir; Doğu Nehirleri ise Sutlej, Beas ve Ravi'dir. Başlıca kol olan 'İndus Nehri', kuzey Himalayalar'daki Tibet'ten doğar, Pakistan'daki Pencab ovalarında görünmeden önce Himalaya dağlarının arasından geçer. Nehir sistemi esasen karla beslenir, ancak musonlar sırasında büyük sel baskınlarına neden olur. İndus Havzası, kuzeydoğu'da Çin, doğuda Hindistan, kuzeybatıda Afganistan ve Pakistan'daki Pencab, Sindh ile Kuzey Batı Sınır Bölgesi ovalarının büyük çoğunluğu dâhil olmak üzere, Güney Asya'da dört ülkeye yayılmıştır. Çin'in Tibet yaylalarından doğan İndus Nehri, Umman Denizi üzerinden Hint Okyanusu'na karışır.

Esasen dört ülkenin (Afganistan, Çin, Hindistan, Pakistan) paylaştığı İndus sularının kullanımında bilhassa Hindistan ile Pakistan arasında problemler ortaya çıkmaktadır. İndus suları sorunsalının temel dayanağı ise iki ülkenin tarihten gelen Keşmir meselesidir. Bu noktada, Keşmir'in Hindistan kontrolünde olan kısmı (Cammu-Keşmir) oldukça stratejik bir konumdadır; zira İndus Nehir Sistemi'nin kollarının çoğu buradan doğar. Doğal olarak bunun anlamı, Keşmir'de egemenliği olan devletin İndus Sistemi'nin suları üzerinde kontrol sahibi olmasıdır.

1947 yılında kazanılan bağımsızlığın Hindistan ile Pakistan şeklinde bölünerek gerçekleşmesini takiben, ulusal bir sınırla (Sınır Kontrol Hattı) ikiye bölünmüş olan sulama ve nehir sistemi, iki ülke arasındaki önemli çatışma konularından biri haline gelmiştir. İki ülkenin bağımsızlığı, İndus Havzası'nda geliştirilen sulama sisteminin büyük bir bölümünün yer aldığı Pencab eyaletini Hindistan (Doğu Pencab) ve Pakistan (Batı Pencab) olarak bölerken, eyaletin sulama altyapısını ise Hindistan sınırlarında nehrin yukarısındaki su akışını kontrol eden yapılar ile Pakistan sınırları içinde kalan ve nehrin aşağısında bulunan bağımlı kanalların da bölünmesine yol açmıştır. Bu itibarla Hindistan 'yukarı kıyıdaş ülke' (membra ülkesi) konumuna geçmiştir. Böylelikle 'aşağı kıyıdaş ülke' (mansap ülkesi) konumunda kalan Pakistan, sulama sistemleri açısından bağımsızlık öncesi şartların devamında ısrarcı olmuştur. İki ülke arasında nehrin kullanımıyla ilgili anlaşmazlıklar, Pencab bölgesinin bölünmesiyle alakalı siyasal çekişmeler ekseninde vuku bulmuştur. Bilhassa Hindistan, bölünmenin hemen akabinde Pakistan tarafında kalan Pencab'a (Batı Pencab) giden su akışını engellemiş ve bu süreç Keşmir ihtilafıyla paralel bir seyir izlemiştir.

1947 yılında kazanılan bağımsızlığın Hindistan ile Pakistan şeklinde bölünerek gerçekleşmesini takiben, ulusal bir sınırla (Sınır Kontrol Hattı) ikiye bölünmüş olan sulama ve nehir sistemi, iki ülke arasındaki önemli çatışma konularından biri haline gelmiştir.

İndus Havzası büyük ölçüde sulamaya bağımlı olan yarı kurak bir tarımsal bölgedir. Bununla birlikte, tarımın önemli ölçüde sulamaya bağlı olduğu bölgede, havza halkının en önemli geçim kaynağı tarımdır. Dolayısıyla, sulama açısından nehrin önemi büyüktür. Tarım, bölge ekonomisinde merkezi roldedir. Bilhassa Pakistan'da tarım hala milli gelirin ortalama dörtte birini oluşturmakta ve işgücünün beşte ikisini istihdam etmektedir. Söz konusu ülke için Pencab ve Sindh ovalarındaki sulanan alanlarda üretilen buğday, pamuk ve pirinç, Pakistan ekonomisine önemli katkı sağlar. Bu nedenle, nehir çevresinde

hidroelektrik üretim tesisleri, sulama kanalları ve toprak verimliliğini artırma faaliyetleri uygulanmaktadır. Ekonominin ortalama %20'sini İndus Nehri çevresindeki faaliyetlerden sağlayan Pakistan, esasen hidroelektrik tesislerinden enerji ihtiyacını karşılayabilmek için nehrin üst kesimlerini denetim altında tutma amacını hayata geçirmeye çalışmıştır.

Diğer yönden, Hindistan'ın gün geçtikçe artan enerji gereksinimleri ve hidroelektrik arayışı dolayısıyla enerji kaynaklarının genişletilmesi ve çeşitlendirilmesi hususundaki planları, Keşmir anlaşmazlığına eklenilen potansiyel bir su sorununu da doğurmuştur. Hindistan'ın başlıca nehir havzalarının/nehirlerinin hidroelektrik potansiyeli çerçevesinde, Cammu-Keşmir de dâhil olmak

üzere Hindistan'ın kuzey bölgesine hizmet veren İndus Havzası, Brahmaputra'dan sonra ikincidir.

Bağımsızlığın ardından Hindistan ve Pakistan'ın su sorununu çözmemesi üzerine devreye Dünya Bankası girmiş ve uzun süren müzakereler neticesinde bir uzlaş sağlanabilmiştir. 19 Eylül 1960 tarihinde imzalanan "İndus Suları Anlaşması" uyarınca, nehrin doğu kolları (Sutlej, Beas, Ravi) Hindistan'ın, batı kolları (İndus, Jhelum, Çenab) ise Pakistan'ın kullanımına ayrılmıştır. Anlaşmanın iki önemli boyutu vardır. İlki, Dünya Bankası'nın devreye girmesiyle birlikte, sorunun tarafları olan Hindistan ile Pakistan arasındaki diğer tüm anlaşmazlıklardan su konusunun izole edilebilmiş olmasıdır. Yani, İndus sularının kullanımı sorunu iki ülkenin mevcut politik uyumsuzluklarından soyutlanarak, meseleye salt 'teknik' yönden bakılabilmektedir. İkincisi ise olası çatışmaları önleyebilmek adına, birbirlerine karşı güvensiz olan ve siyasi ile askeri ihtilafları bulunan iki ülke arasında işbirliğini ve bağımlılığı doğurabilecek yolların ortadan kaldırılmasıyla su hususundaki ilişkilerin minimum düzeye indirilebilmiş olmasıdır.

Ancak ne var ki geçtiğimiz ay tekrardan şiddetlenen Keşmir meselesinde görüldüğü üzere, iki ülke arasındaki sınırışan su konusu fırsat olduğu an gündeme gelebilmektedir. Zira su sorununun tek başına sıcak savaşa yol açmayacağı görüşü hâkimdir; ancak beslendiği başka çe-

Ekonominin ortalama %20'sini İndus Nehri çevresindeki faaliyetlerden sağlayan Pakistan, esasen hidroelektrik tesislerinden enerji ihtiyacını karşılayabilmek için nehrin üst kesimlerini denetim altında tutma amacını hayata geçirmeye çalışmıştır.

kişmelerin tırmanması söz konusu olduğunda bir silah olarak kullanılabilmekte ve savaş kapısını aralayabilmektedir. Şubat ayında şahit olunduğu üzere, kendisine yönelen ve askerlerinin ölümüne sebep olan terör saldırısı neticesinde Hindistan, Pakistan'ı Indus nehrinin suyunu kesmekle tehdit etmişti. Nitekim çok geçmeden de Yeni Delhi yönetimi Pakistan'la paylaştığı suyu kesme kararı aldığını duyurmuştur.

İndus Suları anlaşmazlığının temel kaynağı, su paylaşımı meselesinin iki ülke arasındaki tartışmalı bölgede düğümleniyor oluşundadır. Dolayısıyla iki ülkenin su sorunu, mevcut birçok gerilim kaynağıyla girift bir yapıdadır. Bu minvalde, çatışma riski iki ülke arasında her zaman söz konusudur. Ancak taraflar, tıpkı her meselede olması gerektiği gibi, aklıselim ile ve sağduyulu yaklaşmalıdır. Bilhassa su mevzuu 'bütüncül' bir yaklaşımı gerekli kılar. Yani Indus Havza Sistemi bir bütün olarak değerlendirilmelidir. Zira nehrin her kolundan aynı miktarda su akışı gerçekleşmiyor ve bunu sağlamak da mümkün değildir. Bu itibarla, ilgili ülkelere her koldan eşit kullanım tahsisinin mümkün olmadığı dikkate alınarak, paylaşımında kıstas olarak nehrin bağlaşıklık kollarının ayrı bir

İndus Suları anlaşmazlığının temel kaynağı, su paylaşımı meselesinin iki ülke arasındaki tartışmalı bölgede düğümleniyor oluşundadır. Dolayısıyla iki ülkenin su sorunu, mevcut birçok gerilim kaynağıyla girift bir yapıdadır. Bu minvalde, çatışma riski iki ülke arasında her zaman söz konusudur.

şekilde değil, nehir sisteminin bir bütün halinde hesap edilmesinin zarureti anlaşılmalıdır. Sulama şebekeleri, kanallar ve tesisler vasıtasıyla su akışının çok olduğu nehirlerden az olan kollara transfer sağlanabilir. Zamanında David Lilienthal'ın da ifade ettiği üzere, mesele mühendislik problemidir. Yani konu siyasi değil 'işlevsel' bir meseledir ve diğer uyuşmazlıklardan ayrı tutularak su paylaşımı özelinde bir bakış açısı geliştirilebildiğinde çözüm kolaylıkla gelecektir.

